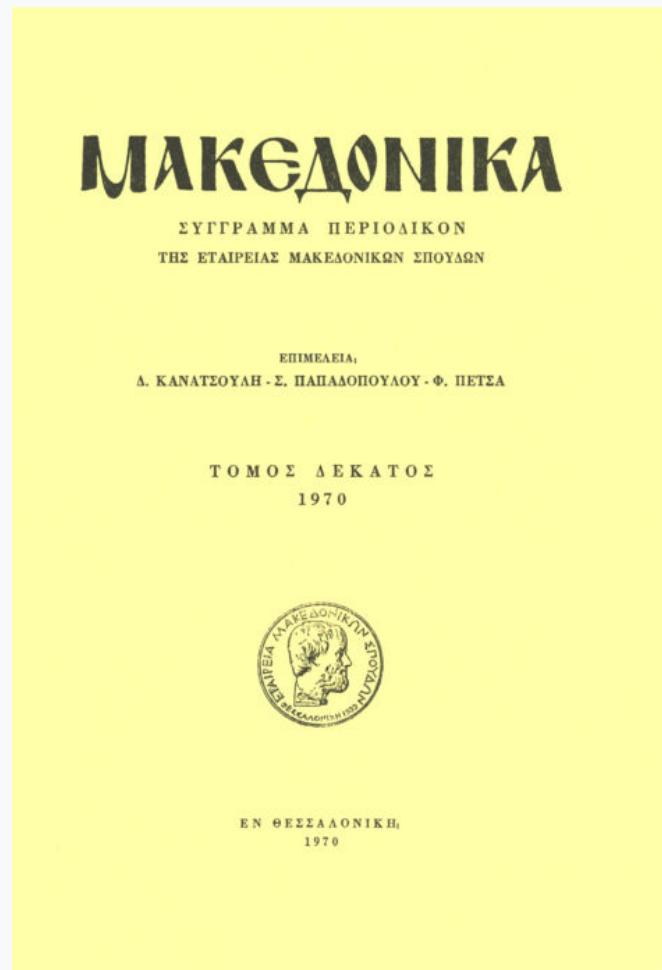

Μακεδονικά

Vol 10, No 1 (1970)

Έλεγχος κριτικής

Παναγιώτης Κ. Γυιόκας

doi: [10.12681/makedonika.784](https://doi.org/10.12681/makedonika.784)

Copyright © 2015, Παναγιώτης Κ. Γυιόκας

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Γυιόκας Π. Κ. (2015). Έλεγχος κριτικής. *Μακεδονικά*, 10(1), 293–298. <https://doi.org/10.12681/makedonika.784>

ρούσης βιβλίου¹. Δέν γνωρίζω ἂν μέχρι σήμερα ἔχει γίνει κάποια διόρθωση στὸ σφάλμα αὐτό, ὁ εἰκονιζόμενος δῆμος μοναχός δὲν εἶναι καθόλος ὁ Παῦλος ὁ Ἐνεργετινός, ἀλλὰ ὁ δοσιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης (βλ. σκίτσο τοῦ δοσίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτη ἀπὸ παλιές ἐκδόσεις βιβλίων του στὴ Βενετία ποὺ ἀναδημοσιεύουν οἱ Β. Γ. Μπιλάλης² καὶ J. Meyendorff³). Πιθανὸν καὶ ἐδὴ ὁ δῆμος τῶν τυπογραφείων νά μπήκε ἐκτοπίζοντας τὸν δοσιο Νικοδήμο τὸν Ἀγιορείτη καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός διτὶ ὁ τελευταῖος ἀπὸ πολλοὺς παρουσιάζοταν καὶ παρουσιάζεται σὰν συγγραφέας πολλῶν βιβλίων, ἀπὸ τὰ δόποια δῆμος τοῦ ὄφειλουμε τὴ συστηματοποίηση τῆς ὥλης καὶ τὸν πρόλογο, ὅπως συμβαίνει καὶ στὸν «Ἐνεργετινό»⁴.

Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν

Απρίλιος 1970

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Κ. ΠΑΠΟΤΑΙΔΗΣ

ΕΛΕΓΧΟΣ ΚΡΙΤΙΚΗΣ

Ἀπάντησις εἰς τὸν κ. Δημ. Κανατσούλην.

Ο καθηγητής κ. Δημήτριος Κανατσούλης μοι ἔκαμε τὴν τιμὴν νά γράψῃ ἑκτενῇ βιβλιοκρισίᾳν ἐπὶ τῆς διαλέξεώς μου, τῆς δημοσιευθείσης ὑπὸ τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν ὑπὸ τὸν τίτλον «ἡ Συμμαχία τοῦ Φιλίππου τοῦ Ε' μετά τοῦ Ἀννίβα κατὰ τῆς Ρώμης» εἰς τὸν Θ' τόμον τῶν «Μακεδονικῶν» σελ. 377-381. Ἀλλὰ ἀντὶ βιβλιοκρισίας ὁ κ. Δ. Κανατσούλης ἤσκησεν εὐκολὸν πολεμικήν. Δικαίωμα τοῦ καθενὸς νά ἐπικρίνῃ δ., τι ἐκδίδεται ως ἐντυπον καὶ τίθεται εἰς δημοσίαν κυκλοφορίαν. Ἐπειδὴ δῆμος συμπίπτει ἡ ἴδιότης τοῦ ἐκδότου τῶν «Μακεδονικῶν» καὶ ἡ τοῦ βιβλιοκριτοῦ, φρονῶ διτὶ ἔδει νά τεθῇ τὸ βιβλιοκριτικὸν του σημειώματος ὑπὸ δημοσίου πρὸ τῆς ἐκτυπώσεως, διὰ ν' ἀπαντήσω εἰς τὸ αὐτὸν ἐντυπὸν ἐν συνεχείᾳ. Διότι οἱ ἀναγνῶσται τῆς βιβλιοκρισίας τοῦ κ. Κανατσούλη δὲν θὰ είναι κατ' ἀνάγκην ἀναγνῶσται καὶ τῆς παρούσης ἀπαντήσεώς μου.

Ἄς ἔλθωμεν δῶμας εἰς τὸ κείμενον τῆς κριτικῆς. Ο κ. Κανατσούλης ἔγραψε τετρασέλιδον βιβλιοκρισίαν. Ἔάν ἐσταμάτα εἰς τὰς 28 πρότας σειρᾶς τοῦ κριτικοῦ του σημειώματος, θὰ είχον πάντα λόγον νά τὸν ἐνχαριστήσω, διότι πράγματι ἀποδίδει τὸ γενικὸν νόημα τῆς διαλέξεώς μου, ἥτοι διτὶ ὁ Φιλίππος ὁ Ε', κινούμενος ὑπὸ τῆς πανελλήνιου ἰδέας, ἡγωνίστη διὰ νά σώσῃ τὸν Ἑλληνισμὸν ἀπὸ τὴν ὑποδούλωσιν εἰς τοὺς Ρωμαίους.

Ἄλλ' ὁ βιβλιοκριτής ἐπιμένει νά προσθέσῃ καὶ τὰς ἰδικάς του κρίσεις ἐπὶ τοῦ θέματος καὶ γράφει «οἱ βασιλεῖς τῆς Ἑλληνιστικῆς Μακεδονίας ἀπέβλεπον ἀπλῶς εἰς

1. Β. Γ. Μ πιλάλη, "Οσιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης (1749-1809), Ἀθῆναι 1969, ἔξωφυλλο.

2. J. Meyendorff, St. Gregoire Palamas et la mystique Orthodoxe, Paris (Seuil) (1959), σ. 146.

3. Πρβλ. καὶ τὸ γεγονός διτὶ στὴν πρώτη ἐκδοση τοῦ βιβλίου «Ο Ἀόρατος Πόλεμος» ὁ δοσιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης ἔβαλε γιά τίτλο: «Βιβλίον ψυχοφελέστατον (sic) καλούμενον... ἀόρατος πόλεμος. Συντεθὲν μὲν πρὶν παρὰ τίνος σοφοῦ ἀνδρός, καλλωπισθὲν δὲ νῦν καὶ διορθωθέν... παρά... Νικοδήμου...» (Βενετία 1796), τὸ ἱδιο βιβλίο δῆμος ἔφασε νά ἐκδίδεται μὲ τὸν ἔξης τίτλο: «Βιβλίον ψυχοφελέστατον (sic) καλούμενον ἀόρατος πόλεμος συντεθὲν παρὰ τοῦ δοσιωτάτου ἐν μοναχοῖς κυρίου Νικοδήμου Ἀγιορείτου..., Ἐν Ἀθήναις, τύποις «Προμηθεὺς», 1922».

τὴν διατήρησιν τῆς ισορροπίας τὸν δυνάμεων, τὴν διαφύλαξιν τῶν κτήσεών των ἐν Ἑλλάδι καὶ τὴν διά παντὸς τρόπου ἀποτροπὴν ἀπὸ τοῦ νά ἐγκατασταθῆ πᾶσα ἄλλη μεγάλη δύναμις εἰς τὴν Βαλκανικήν. 'Η Ρώμη καὶ ἄν ἀκόμη δὲν ἔδιδεν ἀφορμὴν δι Φιλιππος, θὰ ἀνεμιγνύετο ὑπωσδήποτε εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος, διό διότι τότε είχεν ἀρχίσει νά διαιροφόνεται εἰς τοὺς πολιτικοὺς κύκλους τῆς Ρώμης ή ίδεα τῆς κοσμοκρατορίας, ἀλλά διά λόγους ἀμύνης, διότι συνέβη καὶ προηγουμένως μετά τὸν πρῶτον Καρχηδονιακὸν πόλεμον διά τῆς δημιουργίας μικροῦ προτεκτοράτου πέραν τοῦ Ἀδρίου.

'Ο δρος «ἀστρορροπία τῶν δυνάμεων» εἶναι ἀνεπιτυχῆς κατ' ἐμέ, διότι η δύναμις τῶν Μακεδόνων ὑπερείχεν ἀναμφισβήτητος ἔναντι τῆς δυνάμεως δλων τῶν ἄλλων πόλεων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, οἱ δὲ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας ἀνεγνωρίζοντο, ως εὐεργέται καὶ προστάται ὑπὸ δλων τῶν Ἐλλήνων τῆς μεγάλης συμμαχίας ή ἀμφικτυνίας, ητις είχεν ίδρυθη ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ ἀνεσυνεστήθη ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου Δάστονος. Δὲν ὑπῆρχε συνεπῶς ἰσορροπία δυνάμεων, διά ν' ἀποβλέπουν εἰς τὴν διατήρησιν τῆς οἰ Μακεδόνες βασιλεῖς, ἀλλά ὑπεροχὴ δυνάμεων. Οὕτε είχον «κτήσιες» ἐν Ἑλλάδι οἱ Μακεδόνες βασιλεῖς, ως είχεν κτήσεις (ἀποικίας) η Γαλλική ή η Βρεταννική ἀντοκρατορία. Είχον ἀπλῶς φιλομακεδονικά κόμματα ἐξ ἐντοπίων εἰς τὰς ἐλευθέρας ἐλληνίδας πόλεις καὶ φρουράς Μακεδονικάς, εἰς Ὀρχομενὸν τῆς Πελοποννήσου καὶ ἄλλαχον, πρὸς διατήρησιν τῆς εἰρήνης. Οὕτε καν φόρου ὑποτελῇ κατέστησαν πόλιν τινὰ ἐλληνικὴν οἱ Μακεδόνες βασιλεῖς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. 'Αδόκιμος συνεπῶς φαίνεται ὁ δρος «κτήσιες», τὸν δόπον ἐχρησιμοποίησεν δι Βιβλιοκριτής. 'Ατυχῆς κατ' ἐμὲ είναι καὶ ἡ κρίσις τοῦ διῆθεν «ἄν λόγους ἀμύνης» η Ρώμη ἡτοῦ ὑποχρεωμένη νά υποτάξῃ τὸν Ἑλληνισμόν, ἐνδιότε ἔτραξεν ἀγόμενην ἀπὸ τὴν μέθην τοῦ ἐπεκτατικοῦ τῆς ἴμπεριαλισμοῦ. Ποτοὶ λόγοι ἄλλωστε ἀμύνης ὅθησαν τὴν Ρώμην νά ἐκστρατεύῃ καθ' δλοκλήρου τῆς Εὐρώπης μέχρι καὶ τῆς Μεγάλης Βρεταννίας; 'Ο ισχυρισμὸς τοῦ Holleaux διτε δὲν είχεν ἀρχίσει τότε ἀκόμη νά διαιροφόνεται εἰς τοὺς πολιτικοὺς κύκλους τῆς Ρώμης ή ίδεα τῆς κοσμοκρατορίας, δὲν θεωρεῖται βάσιμος. Πάντως είναι δυσπαράδεκτος η ἐδοκχή διτε ή υποδούλωσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐπεβλήθη εἰς τοὺς Ρωμαίους ἐκ λόγους ἀμύνης, διότι αἱ ἐκ δυσμῶν ἐπιδρομαι ἐπανειλημένων ἔκτοτε ἔπλεξαν τὴν χώραν μας μὲ κατακτητικούς καὶ ληστρικούς σκοπούς (Νορμανδοί, Σταυροφόροι, Ιταλοί).

Πέραν τῆς παραθέσεως τῶν κρίσεών του τούτων ὁ βιβλιοκριτής πληροφορεῖ τοὺς ἀναγνώστας διτε δῆθεν η διάλεξις μου «παρουσιάζει ἐλλείψεις τινὰς ἀπὸ ἀπόψεως μεθόδου καὶ γέμει ἀνακριβειῶν καὶ σφαλμάτων». Δὲν γνωρίζω τὸν κ. Κανατσούλην καὶ ἐκπλήττομαι διά τὴν τόσον ἀρβάν φιλοφροσύνην του.

Ποτοὶ είναι αἱ δῆθεν ἐλλείψεις ἀπὸ ἀπόψεως μεθόδου; 'Οτι ἐνδιότε τὸ θέμα μου ητο η συνθήκη τοῦ Φιλίππου με τὸν 'Αννίβαν κατά τῆς Ρώμης, πολὺ δλίγον ἡσχολήθην με αὐτήν, ἐνδιότε δῆθεν παρέθεσα πλήθος «ἀσημάντων λεπτομερειῶν» διά γεγονότα προηγηθέντα ταύτης, διότις ἀκριβῶς ἐκτίθενται εἰς τὸν Πολύβιον. 'Αλλά ἐγώ ὅμιλησα καὶ ἔγραψα, ως πολιτικός, διά νά γίνη γνωστὸν εἰς τὸ εὐρὺ κοινόν διτε η ιστορική περίοδος τῆς κατακτήσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπὸ τῆς Ρώμης, δὲν περιλαμβάνει μόνον γεγονότα, τὰ ὅποια πληροῦν τὴν ἐλληνικὴν ψυχὴν μὲ τὸ αἰσθήμα τῆς ἐντροπῆς καὶ τῆς ἀπίδαις διά τὴν στέψιν τοῦ Κοινωνίου Φλαμινίου εἰς τὴν Κόρινθον, ως ἐλευθεροτοῦ, ἀλλά καὶ γεγονότα πληροῦντα τὴν ψυχὴν μας ἔθνικῆς ὑπερηφανείας. Διότι δι Φιλίππος δ E' ήνωσε τὸν Ἑλληνισμὸν εἰς τὴν Ναύπακτον κατά τῆς Ρώμης καὶ συνεμάχησεν, ως μεγαλεπήβολος ηγέτης με τὸν 'Αννίβαν, διά νά συντρίψῃ τὴν Ρώμην, ἀλλά ἀπέτυχεν, διότις ἀπέτυχεν δι Μέγας Ναπολέον η διοισοδήποτε ἄλλος ἀνεγνωρισμένος μέγας πολιτικός καὶ στρατιωτικός ηγέτης.

'Εκεῖνος, διστις ἐμρηνεύει τὴν ιστορίαν, ὀφείλει νά σέβεται τὰ γεγονότα, ἀλλά δικαιούνται νά τὰ κρίνῃ δικαιολογῶν τὴν γνώμην του. Αὐτὸ ἔπραξα καὶ ἐγώ παραθέσας τὰ γεγονότα

τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τῶν Ἐλλήνων, τὴν συμφωνίαν τῆς Ναυπάκτου, τὴν συνθήκην συμμαχίας τοῦ Φιλίππου μὲ τὸν Ἀννίβαν καὶ τὸ ἀτυχὲς τέλος της. Ἐάν δὲ ἐπικριτής μου θεωρῇ τὰ πολιτικοστρατιωτικά ταῦτα γεγονότα, ώς ἀσήμαντα, δὲν δύναμαι νὰ τὸν παρακολουθήσω. Χωρὶς τὸ πλαίσιον τῶν ἱστορικῶν τούτων γεγονότων ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ ἐμβάθυνσις εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς συνθήκης θὰ ἦτο ἔχορδον ἀνάγνωσμα, προστιόν μόνον εἰς τοὺς Πανεπιστημιακούς διδασκάλους τῆς Ἀρχαίας Ἰστορίας. Αὐτοὶ δμως δύνανται ν' ἀναγνώσουν τὸ σύγγραμμά μου «Φίλιππος ὁ Ε'», ἢ πρώτη σύγκρουσις τοῦ Ἐλληνισμοῦ πρὸς τὴν Ρώμην», ἐκδοθὲν ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Ἐκεῖ ηδύνατο ὁ βιβλιοκρίτης μου νὰ εἴη τὴν ἐκτενεστέραν ἀνάπτυξιν τῆς συνθήκης καὶ τῶν πολεμικῶν γεγονότων. Ἶαλλος, μολονότι ἔχει τὴν ἀξίωσιν ἀπὸ ἐμὲ νὰ παρακολουθῶ τοὺς μετ' ἐμὲ γράμνατας ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς ταύτης περιόδου ἔνους συγγραφεῖς καὶ τὰ περιοδικά, ἀγνοεῖ τὸ σύγγραμμά μου τοῦτο, τοῦ δποίου μικρὸν ἀπόσπασμα ἀπέτελεν ή διάλεξις μου.

Ὑποστηρίζει δέ κ. ἐπικριτής δτι δρος «*convention adjointe à l'alliance*», τὸν ὅποιον χρησιμοποιεῖ δ. M. Holleaux, εἰς τὴν 286 σελίδα τοῦ ἔργου του, *Rome, la Grèce et les Monarchies hellénistiques au III siècle avant J. Chr.* καὶ τὸν ὅποιον παραθέτω ἐν σελ. 43 σημ. 2, ἀναφέρεται εἰς μεταγενεστέρων τῆς συνθήκης συμφωνίαν. Ὁ δρος οὗτος σημαίνει πρόσθετον σύμφωνον, ὑπογραφόμενον συνήθως ταυτοχρόνως μὲ τὴν ὑπογραφὴν τῆς συνθήκης συμμαχίας, μὴ ἀπότελον δομῆς μέρος τοῦ σώματος αὐτῆς. Εἶναι προφανές δτι τὰ συμβαλλόμενα μέρη δὲν ἐπεθύμουν νὰ γίνη τοῦτο γνωστόν, εἰμὶ μόνον εἰς λίαν περιωρισμένον ἀριθμὸν προσώπων, διότι περιεχε στρατιωτικά κινήσεις καὶ ἐνεργείας, τὰς δποίας ἡ κατασκοπεία τῆς Συγκλήτου δὲν ἔπρεπε νὰ πληροφορηθῇ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ. Ἐνδη ἡ συνθήκη συμμαχίας περιεῖ γενικοὺς δρους περὶ συμμαχίας καὶ ἐπιμαχίας, τὸ πρόσθετον αὐτὸ σύμφωνον κατὰ πρόδηλον πιθανότητα ἀνέφερε τὰς κινήσεις τοῦ Καρχηδονιακοῦ στόλου, τοὺς λιμένας ἐπιβιβάσεως καὶ ἀποβιβάσεως τῶν στρατευμάτων τοῦ Φιλίππου καὶ ἄλλας λεπτομερεῖς χρονικάς καὶ ἀριθμητικάς, αἱ δποίαι ἔπρεπε νὰ παραμείνουν ἀπολύτως μυστικαί, διότι ἄλλως θὰ ἐκνῦνευεν ὀλόκληρος ἡ ἀποβατικὴ ἐπιχείρησις. ἄλλα δὲν ἀποκλείεται τὸ πρόσθετον τοῦτο σύμφωνον νὰ σχετίζεται καὶ μὲ τὴν φράσιν τῆς συνθήκης «Βοηθήσετε δὲ ἡμῖν ὡς ἂν χρεία ἡ καὶ ὡς ἂν συμφωνήσωμεν» (*Πολ. VII, 9, 11*). Πάντως ἡ φράσις αὕτη ἀναφέρεται εἰς μεταγενεστέρας τῆς συνθήκης συμφωνίας, οὐδαμοῦ δὲ ἀναφέρεται δτι ἐγένοντο τοιαῦτα.

Ἡ φράσις τοῦ Holleaux «*convention adjointe à l'alliance*» ἡ «*convention (sympiphonia) speciale*» σημαίνουν πρόσθετον σύμφωνον ἡ εἰδικὴν συμφωνίαν, τὰ δποία συνήθως συνοδεύουν τὰς διαθετικές συμβάσεις, χωρὶς ν' ἀποκλείεται καὶ μεταγενεστέρα τοιαύτη. Δὲν μᾶς τὴν παρέδοσεν δ. Πολύβιος, οὔτε δ. Τίτος Λίβιος, δι' αὐτὸ καὶ δ. Holleaux καὶ δ. Berce, τοὺς δποίους παρέθεται εἰς τὸ ἐπικριθὲν βιβλίον μου, τὴν ὑποθέτουν, ὡς ὑποθετικὴν δὲ πληροφορίαν τὴν ἀνέφερον καὶ ἐγώ. Μετά τὴν σύλληψιν τοῦ Ξενοφάνους καὶ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς πρώτης συνθήκης ὑπὸ τῶν Ρωμαίων εἶναι πιθανότερον δτι κατὰ τὴν δευτέραν θὰ είχον προσδιορίσει τὸ τρόπον δράσεως, δεδομένου δτι ἦτο δύσκολος ἡ νέα συνάντησις τῶν ἀντιπροσώπων τῶν συμβαλλομένων μερῶν.

Κατόπιν δ. κ. ἐπικριτής δρθῶς παρατηρεῖ δτι ἡ λέξις «ἄκμην», ὡς ἐπίρρημα ἔχει τὴν ἔννοιαν τοῦ «ἄκμην». «Ἄς λάβῃ τὸ κόπον νὰ ἀναγνώσῃ τὴν σελίδα 29 τοῦ βιβλίου μου «Φίλιππος ὁ Ε'», δποὺ ἡ σχετικὴ περικοπὴ τοῦ Πολυβίου (IV, 36, 7 καὶ 8) ἐρμηνεύεται διότι δ μὲν Φιλίππος δὲν εἶχε περατώσει «ἄκμην» τὰς προπαρασκευάς του».

Εἰς μίαν διάλεξιν, εἰς τὴν δποίαν δοφείλει δ ὅμιλητης εἰς 25 τὸ πολὺ σελίδας νὰ ἀναπτύξῃ σπουδαιότατα γεγονότα, διαδραματισθέντα ἐπὶ μίαν 50ετίαν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κατατρίβεται μὲ τὰς ἄνευ σημασίας λεπτομερείας. Ἐπομένως, ἐὰν ἐπεθύμει δ ἐπικριτής μου νὰ πληροφορηθῇ, πᾶς καὶ διατὶ ἀκριβῶς συνέβη ἡ σύγκρουσις τοῦ Φιλίππου μὲ τὸν Σκερδίλαιδαν, θὰ ηδύνατο νὰ ἀναγνώσῃ τὴν 72 σελίδα τοῦ Φιλίππου τοῦ Ε'». Ἐκεῖ δύναται νὰ

ενρη τήν άκριβή σειράν τῶν γεγονότων δλιγάτερον περιληπτικήν ἀπό τὴν διάλεξιν.

Ἄλλα δὲν ὄκνει ὁ ἐπικριτής νὰ σημειώσῃ καὶ τὰ ἀντιγραφικά καὶ τὰ τυπογραφικά λάθη. Τὸν πληροφορῶ, ὅτι αὐτὰ δὲν ὄφειλονται εἰς ἐμέ, ἀλλὰ εἰς τὸν διορθωτὴν τῆς Ἐταιρίας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, ἢ εἰς τὸν τυπογράφον. Οὕτω π.χ. ἐνῶ εἰς τὸ δακτυλογραφημένον κείμενον τοῦ προλόγου μου γράφω περικοπῆν τῶν Ἀθλίων τοῦ Βίκτωρος Οὐγκῶ (μεταφράστις Σκυλίτση σελ. 359-364) «ἄν δὲν ἔβρεξε τὴν νύκτα τῆς 17 πρὸς τὴν 18 Ἰουνίου 1815, τὸ μέλλον τῆς Εὐρώπης θὰ μετεβάλλετο κλπ.» ὁ τυπογράφος ἡ δὲν ἀλόγη διορθωτῆς —διότι ἐγὼ δὲν τὸ διώρθωσα, οὔτε τὸ εἰδον, εἰμὶ μετὰ τὴν ἐκτύπωσιν— παρέλειψε τὴν λέξιν «δὲν» καὶ διὰ τὸν ἀναγνώστην, δοτὶς γνωρίζει διτὶ λόγη ἀκριβῶς τῆς πεσούστης τότε βροχῆς δὲν ἐκινήθη τὸ πυροβολικὸν τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος καὶ ἡττήθη εἰς τὸ Βατερλώ, δημιουργεῖται ἀντίθετος ἐντύπωσις.

Ἐπίστης, ἐνῶ εἰς τὴν δακτυλογραφημένην σελίδα 5 σημ. 2 γράφω: Πολ. Δ. 3, I «Αἰτωλοὶ πάλι μὲν δυσχερῶς ἔφερον τὴν εἰρήνην...», ὁ διορθωτὴς τῆς Ε.Μ.Σ. ἡ δὲν τυπογράφος ἔγραψεν: «Αἰτωλοί πάλι μὲν δυστυχῆς».

Ωσταύτως, ἐνῶ εἰς τὸ δακτυλογραφημένον κείμενον τῆς δης σελ. σημ. 2 γράφω «τοῦτό τε εἰς Αἰτωλίαν καταγαγόντες αὐτανδρον», ὁ διορθωτὴς ἡ δὲν τυπογράφος ἔγραψε «καταγόντες».

Ομοίως, ἐνῶ εἰς τὸ δακτυλογραφημένον κείμενον τῆς 13 σελ. σημ. 3 γράφω «τοὺς Αἰτωλοὺς πολεμίους δντας ἡκούομεν τοῖς δροις τῆς χώρας συνεγγίζειν», ὁ διορθωτὴς ἡ δὲν τυπογράφος ἔγραψαν «τοὺς δρους τῆς χώρας ἡμῶν συνεγγίζειν». Τὰ αὐτὰ παρατηρῶ καὶ διὰ τὰ λοιπὰ τυπογραφικά λάθη, τὰ σημειούμενα ὑπὸ τοῦ ἐπικριτοῦ. Ὁ διορθωτὴς ἡ δὲν τυπογράφος λοιπὸν εἶναι οἱ λαθοποιοί καὶ δι' αὐτὸν εἶναι μᾶλλον ὑπεύθυνος ὁ ἐπικριτής, ἐάν ήτο ἐπιφορτισμένος μὲ τὴν ἐποπτείαν τῶν ἐκδόσεων τῆς Ε.Μ.Σ.

Εἰς τὸ Helmut Berve δὲν ἀπένευμα ἐγὼ τίτλον εὐγενείας, δπως προκύπτει ἀπό τὴν πρότη σελίδα σημ. 1 τῆς ἐπικριθείστης διαλέξεώς μου, δπου μνημονεύω τὸ βιβλίον του ως ἔξης: Helmut Berve, Griechische Geschichte, τομ. 2 σελ. 329.

Αφήνουν τὸν ἐπικριτήν μου ν' ἀνακαλύπτῃ τὰ τυπογραφικά λάθη τοῦ κειμένου καὶ νὰ τὰ ἐμφανίζῃ ὡς βιβλιοκρισίαν, θεωροῦ ἀναγκαῖον νὰ προσθέσω τὰ ἀκόλουθα:

Ἐγράψα τὸν Φίλιππον τὸν Ε', ὡς πολιτικός, δστις ὀψειλον νὰ ἐμφανίσω τὴν δρθῆν κατ' ἐμὲ ἀντιληψῶν τῆς ἐλληνικῆς ἴστορίας εἰς μίαν μεγάλην καμπῆντῆς πορείας τοῦ ἔθνους, εἰς τὴν καμπῆν τῆς ὑπόδουλώσεως τῆς Ἐλλάδος εἰς τοὺς Ρωμαίους καὶ ν' ἀποκαλύψω δτι εἰς τὴν περιόδον αὐτὴν δὲν ὑπάρχουν μόνον ἡ ἐπαίσχυντος συμπεριφορά ἐν Κορίνθῳ, ἀλλὰ καὶ ἡ πανελλήνιος ιδέα, χάριν τῆς ὁποίας ἡγωνίσθησαν οἱ Μακεδόνες μὲ πολλοὺς ἄλλους Ἐλληνας. Ἡθέλησα σεβόμενος τὴν δξιστόρησιν τῶν γεγονότων ὑπὸ τοῦ Πολυβίου, τοῦ Τίτου Λιβίου, τοῦ Ἰουστίνου, τοῦ Ζωναρᾶ καὶ ἄλλων, εἰς οὓς παραπέμπω, διὰ νὰ δύναται νὰ γίνη ἔλεγχος τῶν γραφομένων μου, νὰ ἐμφανίσω τὴν δρθῆν κατ' ἐμὲ ἐρμηνείαν τῶν γεγονότων αὐτῶν, εἰς τρόπον ὥστε ν' ἀντλήσωμεν διδάγματα ἐποικοδομικά διὰ τὸ μέλλον τοῦ λαοῦ μας. Οι Ρωμαῖοι ἐπεδίωξαν, νὰ διαχωρίσουν τοὺς ἴσχυροὺς Μακεδόνας ἀπὸ τοὺς ἐν παρακμῇ λοιποὺς Ἐλληνας, διὰ νὰ τοὺς κατατήσουν εἰς τὸ σύνολον καὶ τὸ ἐπέτυχον, διότι δυστυχῶς εῦρον ἀπήχησιν εἰς τὰς στρεβλάς ἀντιλήψεις πολλῶν Ἐλλήνων τῆς τότε ἐποχῆς.

Ο Πολύβιος ἐπικρίνει τὸν Φίλιππον καὶ ἐπαινεῖ τοὺς Ἀχαιοὺς πατριώτας του, πατέρα καὶ υἱὸν Ἀράτους, ὁ Πλούταρχος γράφει βραδύτερον εἰς τοὺς Παραλλήλους βίους του διὰ τὸν Φίλιπποιμενα, διὰ τὸν Ἀρατὸν καὶ δι' ἄλλας ἀσημάντους ἐλληνικάς προσωπικότητας καὶ δὲν ἔγραψε τίποτε διὰ τὸν Φίλιππον τὸν Ε' ἡ διὰ τὸν Δημήτριον τὸν Πολιορκητὴν ἡ διὰ τὸν Ἀντίγονον Γονατᾶν, διὰ τὸν Ἀντίγονον Δώστονα καὶ δι' ἄλλους διατρεπεῖς πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς ἡγέτας. Ἐναντὶ τῆς Ἀχαικῆς καὶ τῆς Αἰτωλικῆς Συμπολιτείας τὸ Μητροπολιτικὸν Μακεδονικὸν Κράτος ὑπερείχει καὶ ἐν τούτοις παρέμεινεν εἰς τὸ σκό-

τος. Καθήκον τῶν καθηγητῶν τῆς Ἀρχαίας Ἰστορίας μας φρονῶ διτ εἶναι ν' ἀσχοληθοῦν μὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν βασιλέων τούτων εἰς τὴν γνῶσιν καὶ εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῶν Ἐλλήνων.

Ο κ. Παναγιώτης Κανελλόπουλος, πολιτικὸς ἡγέτης ἐν ἐνεργείᾳ καὶ ἀκαδημαϊκός, ἔνων εἰχεν ύπ' ὅψιν τὸν ἴδιον μου Φίλιππον τὸν Ε' καὶ τὸν μημονεύει, ἐν τούτοις ἐπαναλαμβάνει διτ, ἐλέγετο πρὸ ἐμοῦ εἰς βάρος τοῦ Φίλιππου τὸν Ε' καὶ ὑπὲρ τῆς πολιτικῆς τοῦ Ἀράτου, καταλήγει δὲ κατ' ἐμὲ εἰς ἀτυχῆ διδάγματα διὰ τὰς ἐπερχομένας γενεᾶς τῶν Ἐλλήνων. Εἰς τὸ βιβλίον του Ἄπο τὸν Μαραθώνα στὴν Πύδνα» (σελ. 1175) γράφει διτι «καλῶς ἔνιναν, δσα ἔγιναν», δηλαδὴ καλῶς ὑπεδουλώθη διτ Ἐλληνισμὸς εἰς τὴν Ρώμην, διότι ἔγινε διασταύρωστις τοῦ Ἐλληνικοῦ θεωρητικοῦ πνεύματος μὲ τὴν ρωμαϊκὴν πολιτικὴν καὶ νομικὴν σκέψιν καὶ οὐτως ἀνέκυψεν ὁ δυτικὸς πολιτισμός. Δικαιολογεῖ τὴν στάσιν τοῦ Ἀράτου, τοῦ ὄποιον τὸ ὄπτικον πεδίον δὲν ὑπερέβη τὰ δρια τῆς Ἀχαΐας, καὶ τοῦ Πολυβίου, διτις ἔγραψε τὴν ἴστοριαν του, ὡς προστατεύμενος καὶ διδάσκαλος τοῦ Σκυπίωνος Αἰμιλιανοῦ καὶ ἐπικρίνει τὸν Φίλιππον τὸν Ε'. Παραλληλίζει τὸν Πολύβιον μὲ τὸν σοφὸν Γεώργιον Σχολάριον, τὸν μετά τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως διορισθέντα ὑπὸ τῶν Τούρκων Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Γεννάδιον καὶ ἔξομοιώνει τὸν τελευταῖον τοῦτον πρὸς τὸν πεσόντα εἰς τὰς ἐπάλξεις τοῦ βασιλικοῦ του καθήκοντος αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου Παλαιολόγον. Δὲν δύναται νὰ νοηθῇ κατ' ἐμὲ πλέον σφαλερά καὶ συγχρεψμένη ἀντίληψις τῆς Ἐλληνικῆς Ἰστορίας.

Ο Ἀράτος ὑπῆρχε καλὸς Ἀχαιός, ἀλλὰ κακὸς Ἐλλην, διότι δὲν κατώρθωσε νὰ κατανοήσῃ τὴν πανελλήνιον ιδέαν, ὑφ' ἡς ἐκινείτο διτ Φίλιππος ὁ Ε'. Ο Πολύβιος ἔγραψεν ὡς Ἐλλην τὴν ἴστοριαν τῆς ἐποχῆς του, δὲν κατώρθωσεν δημος νὰ κατανικήσῃ, οὐτε τὸν στενὸν πατριωτισμὸν του, οὐτε τὸν θαυμασμὸν του πρὸς τοὺς Ρωμαίους. 'Αλλ' οὐτε καὶ διτ. Κανελλόπουλος κατώρθωσε ν' ἀπομακρυνθῇ μετά 22 αἰώνων τῆς διεθρίας ταύτης ἀντιληψεως. Πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἐσφαλμένης κατ' ἐμὲ ἀντίληψεως ἐπὶ τῆς ἴστορικῆς ταύτης περιόδου ἔδωσα τὴν διάλεξιν.

Φρονῶ διτ ὁ Ἀράτος, καταπολεμήσας τὴν πρὸς Δυσμάς στροφὴν τοῦ Φίλιππου τοῦ Ε' καὶ ὁ Γεώργιος Σχολάριος, προσχωρήσας εἰς τὸν Μωάμεθ τὸν Β' ἐκ τοῦ μίσους του πρὸς τὸν Πάπαν, ἀποτελοῦν διά τὸ Ἐλληνικὸν Ἔθνος παραδείγματα πρὸς ἀποφυγὴν καὶ οὐχὶ πρὸς μίμησιν. Δὲν φαντάζομαι διτ ὑπάρχουν πολλοὶ Ἐλληνες, οἱ δοποὶ συμμερίζονται τὴν ἀκόλουθον ἀντίληψιν τοῦ κ. Π. Κανελλοπούλου. «Τὸ Ἐλληνικὸ Γένος τὸ ἐσωσαν στὸ 1453 καὶ ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ καὶ ὁ πρῶτος πατριάρχης τῆς σκλαβωμένης ἐκκλησίας. Ο αὐτοκράτωρ πέφτοντας στὴν πύλη τοῦ Ἀγίου Ρωμανοῦ. Ο πατριάρχης πάινοντας ἀπὸ τὰ κέρια τοῦ πορθητοῦ τὸ χρυσὸ δεκανίκιον μὲ τοὺς πολυτίμους λιθους». Φρονῶ διτ εἶναι ἀτυχῆς ἡ ἐρμηνεία αὕτη τῆς ἴστορίας. Τὸ Γένος ἔζησε μὲ τὸ δράμα «τοῦ μαρμαρωμένου βασιληᾶ». «Οταν ὁ Κωνσταντίνος Παλαιολόγος ἔχει τὸ αἷμά του εἰς τὴν Πύλην τοῦ Ρωμανοῦ, δ. Γ. Σχολάριος εὑρίσκετο εἰς μοναστήριον. Ο πορθητής ἔχρησιμοποίησε τὸν Γεννάδιον, ὡς δργανὸν ἐπιβολῆς τῆς κυριαρχίας του ἐπὶ τῶν πολυπληθῶν Ἐλλήνων διά τῆς μειονητικῆς τῶν ἀλλοθρήσκων Τούρκων κατακτητῶν.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἀσχέτως πρὸς τὴν παρέκβασιν ταύτην, φρονῶ διτ πρέπει νὰ καταπολεμῇ διτ ἡ ἀντίληψις τῶν Πολυβίου, Holleaux καὶ Κανελλοπούλου, διτ δῆθεν διτ Φίλιππος ὁ Ε', μὴ εἰσακούσας τὰς συμβουλὰς τοῦ Ἀράτου, ὥπως περιορισθῇ εἰς τὴν ἐνδοελληνικήν διαμάχην, ἀλλὰ συμμαχήσας μὲ τὸν Ἀννίβαν κατὰ τῆς Ρώμης, προεκάλεσε τὴν στροφὴν τοῦ Ρωμαϊκοῦ ἡμεραιλισμοῦ κατὰ τοῦ Ἐλληνισμοῦ καὶ διτ κατὰ συνέπειαν εἶναι ὑπειθυνος διά τὴν ὑποδούλωσιν του. Τὸ ἀντίθετον εἶναι ἀληθές. 'Οτι διτ Φίλιππος ὁ Ε' προεῖδε τὸν κίνδυνον τῆς ὑποδούλωσεως, ἡγωνίσθη διά νὰ τὸν ἀποκρούσῃ, ἀλλ' ἀπέτυχεν οὐχὶ ἐξ ὑπαιτιότητός του. Εἰς αὐτὴν τὴν βασικὴν γραμμὴν μου συμφωνεῖ διτ ἐπικρι-

τής μου. Ματαιώς δύναται και άνωφελῶς η σχολήθη μὲς ἄλλας δῆθεν ἐλλειψεις.

Μετά τιμῆς

Παναγιώτης Κ. Γυιόκας

Ἐπίτιμος δικηγόρος

ΕΝΑ ΑΝΕΚΔΟΤΟ ΠΟΙΗΜΑ ΤΟΥ ΓΕΡΜΑΝΟΥ ΚΑΡΑΒΑΓΓΕΛΗ

Δημοσιεύεται παρακάτω ἕνα μικρό ποίημα, ἀνέκδοτο ἀπό ὅσο γνωρίζω, τοῦ Γερμανοῦ Καραβαγγέλη, ποὺ βρῆκα τὸ καλοκαίρι τοῦ 1969 στὴ σκήτη τῶν Καυσοκαλυβίων τοῦ Ἀγίου Ὄρους. Συγκεκριμένα ἔφυλλιζοντας τὸ βιβλίο ἐπισκεπτῶν στὴν ώραία αὐθουσία ὑποδοχῆς τοῦ ἀρχοντικοῦ ἀγιογραφικοῦ οἰκου τῶν Ἰωασαφαίων, εἶδα ν' ἀπευθύνουν στὸ «σεμνεῖον αὐτὸ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς τέχνης» λόγια κολακευτικά διαπρεπεῖς «Ἐλληνες ποὺ πέρασαν καὶ φιλοξενήθηκαν ἐκεῖ, διαστὸς δὲ Σπυρ. Λάμπρος, δ Παῦλος Καρολίδης, δ Ἰωακεῖμ Φορόπουλος, δ Σωκρ. Κονγέας, δ Εὐλόγιος Κουριήλας κ.ἄ. Σὲ μιὰ σελίδα τοῦ βιβλίου αὐτοῦ βρίσκεται τὸ ποίημα τοῦ Γερμανοῦ Καραβαγγέλη, ἀφιερωμένο στὴ σκήτη τῶν Καυσοκαλυβίων καὶ τοὺς Ἰωασαφαίους ζωγράφους, δονομαστούς γιὰ τὴν ἐπίδοσή τους στὴν ἀγιογραφία.

Ο Γερμανός Καραβαγγέλης, μητροπολίτης Καστοριᾶς, κατόπιν Ἀμασείας καὶ τέλος ἔξαρχος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη, είναι γνωστότατος γιὰ τὴν ἔθνική καὶ ἐκλησιαστική δράση του γενικά καὶ ιδιαίτερα σὰν ἔξεχουσα ἡρωικὴ μορφὴ τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα¹. Στὴν ἐπική αὐτὴ πάλη τοῦ Ἐλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας ἐναντίον τῶν βουλγαρικῶν ὀργίων ὁ Καραβαγγέλης στάθηκε πρωτοπόρος, ὀργανωτής καὶ συντονιστής τοῦ ἀγώνα στὸ πιὸ ἐπικίνδυνο καὶ στὸ πιὸ καίριο σημεῖο, στὴν Καστοριά. Ἔπειδὴ δόλκηρα χρόνια, ἀπὸ τὸ 1900 μέχρι τὸ 1907, ὑπέρτησε μὲ πίστη, ἐνθουσιασμὸ καὶ πείσμα τὴν ιερὴ ὑπόθεση τῆς Μακεδονίας καὶ πρόσφερε ἔργο πολύτιμο, ἥξιο τῆς ἔθνικῆς εὐγνωμοσύνης.

Τὸ δημοσιεύμένο ποίημα τοῦ σεπτοῦ Ιεράρχη δὲν ἀναφέρεται σὲ πρόσωπα ἢ γεγονότα τῆς θυελλώδους ἔθνικῆς του δράσης. Γράφτηκε τὸ 1894, ἐνῷ ἡταν ἀκόμα ἀρχιμανδρίτης καὶ καθηγητής τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης, καὶ περιέχει ἐντυπώσεις καὶ λόγια φιλοφρονητικά γιὰ τὴ σκήτη τῶν Καυσοκαλυβίων καὶ τὴν ἐκεῖ ἀδελφότητα τῶν ἀγιογράφων Ἰωασαφαίων. Ἀλήθεια είναι διτὶ τὸ ποίημα δὲν παρουσιάζει ιδιαίτερο ἐνδιαφέρον σύντομο διακρίνεται γιὰ τὴν ἀρτιά τεχνική του. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ δὲν θὰ ἔξιζε ἵσως νὰ δημοσιευθῇ. Ἔπειδὴ δύμας προέρχεται ἀπὸ τὸν Γερμανὸ Καραβαγγέλη, μορφὴ ποὺ στὴ συνειδήση μας ἔχει καθιερωθῆ σὰν ὁ ἀντάρτης τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα ἢ ὁ σχολαστικὸς θεολόγος ποὺ ἀντικρούει μὲ δογματικά ἐπιχειρήματα ἐγκύλιο τοῦ πάπα τῆς Ρώμης, νομίζω διτὶ δὲν είναι χωρὶς σημασία τὸ γεγονός διτὶ ὁ ἀγωνιστής κληρικὸς σὲ μιὰ στιγμὴ βαθιάς συγκίνησης ἄφησε τὸν ἔωτό του νὰ ἐκδηλωθῇ ποιητικά. Τὸ ποίημα δημοσιεύεται διποτὸς ἀκριβῶς ἔχει στὸ χειρόγραφο:

1. Γερμανός Καραβαγγέλη, 'Ο Μακεδονικὸς Ἀγών (ἀπομνημονεύματα), Ἀρχείον Μακεδονικοῦ Ἀγώνος Πηγελόπης Δέλτα, ἔκδ. δευτέρα, ἐπιμελεῖσθ. Β. Λαούρδα, πρόλογος Στ. Π. Κυριακίδου, εἰσαγωγὴ Κλ. Τσούρκα, Θεσσαλονίκη (ΙΜΧΑ ἀρ. 26) 1959. Μετακομιδὴ Λειψάνων Γερμανοῦ Καραβαγγέλη (ἔκδ. ΕΜΣ), Θεσσαλονίκη 1960.